

MURRAY BOOKCHIN

“Η ΙΔΙΟΦΥΗΣ ΔΥΝΑΜΗ ΤΟΥ  
ΙΣΠΑΝΙΚΟΥ ΑΝΑΡΧΙΣΜΟΥ”



ΓΙΑ ΜΙΑ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΗ  
ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ  
(Η ΠΩΣ ΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ ΣΥΜΒΑΛΛΕΙ ΣΤΟ  
ΠΑΡΟΝ ΚΑΙ ΙΣΩΣ ΣΤΟ ΜΕΛΛΟΝ)

ΤΟ ΤΡΑΙΝΟ

## ΣΗΜΕΙΩΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΚΔΟΣΗ

Η μετάφραση του κειμένου αυτού του Bookchin και η διανομή της εν είδει μίνι-προσούρας μέσα από “Το Τραίνο” έγινε για δύο λόγους:

Πρώτον, για να δοθεί ακόμα περισσότερη ώθηση στον προβληματισμό σχετικά με το εφικτό της εγκαθίδρυσης της ελευθεριακής κοινωνίας, μέσα απο την εξέταση του ζητήματος της σπάνης. Αν θέλουμε να πραγματευτούμε το θέμα της ελευθεριακής κοινωνικής οργάνωσης ΚΑΙ με πραγματιστικούς όρους, η παράμετρος αυτή και τα πολλά επιμέρους ζητήματα που συνεπάγεται (ιστορικά, τεχνολογικά, οικολογικά στο χθες και στο σήμερα κλπ) αναδεικνύεται σε κομβικό σημείο.

Δεύτερον, για να επιστήσουμε την προσοχή στον απαραίτητο -και εξίσου κομβικό- παράγοντα της παραγωγής θετικού-δημιουργικού έργου από τους θιασώτες της (επαναστατικής) αλλαγής και ιδίως στην Ελλάδα. Έργου που θα λειτουργήσει ως προβολική παράσταση απτών παραδειγμάτων ελευθεριακής οργάνωσης -και όχι μόνο στον ιδεολογικό-κριτικό τομέα, αλλά κυρίως σε αντιθεσμικό, πραγματωμένο στην σύγχρονη καθημερινότητα πλαίσιο.

Με λίγα λόγια, σημαντικό είναι να εκδηλώνουμε την αλληλεγγύη μας σε διωκόμενους αγωνιστές ή να ασκούμε εμπειριστατωμένη κριτική στους καταπιεστικούς θεσμούς, αλλά εξίσου σημαντικό είναι να δαπανάμε και κάποια ενέργεια σε πειραματισμούς για την συγκρότηση συνεργατικών, (κοπερατίβων)κλπ.

Ειδικά στον ελλαδικό χώρο, μεταξύ άλλων χωλαίνουμε και στο θέμα αυτό.

Το Ισπανικό Αναρχικό κίνημα, θηρουμένων των αναλογιών φυσικά, είναι ένα γόνιμο έδαφος για να αντλήσουμε κάποια σπέρματα ιδεών-υποδειγμάτων-γενικών κατευθύνσεων, έχοντας βέβαια πάντα υπόψην μας τις σύγχρονες συνθήκες.

Χωρίς να υποσχόμαστε κάτι, επιφυλασσόμαστε -κατα τα άλλα- σε μια μελλοντική έκφραση συγκροτημένης άποψης πάνω στα όσα γράφει ο συγγραφέας του κειμένου, μια και για διάφορους λόγους κάτι τέτοιο δεν μας επιτρέπεται στο παρόν.

Το όνομά σου και οι πράξεις σου ξεχάστηκαν  
Πριν καλά-καλά στεγνώσουν τα κόκκαλά σου  
Και το ψέμα που σε σκότωσε είναι θαμμένο τώρα  
Κάτω από ένα μεγαλύτερο ψέμα.

Αλλά αυτό που είδα στο πρόσωπο σου  
Καμιά δύναμη δεν μπορεί να σβήσει  
Δεν έχει βρεθεί ακόμα η βόμβα  
Που θα καταστρέψει το κρυστάλλινο πνεύμα

Πρέπει να αφήσουμε τις λεπτομέρειες εκείνης της επανάστασης -τα εκπληκτικά της επιτεύγματα και την τραγική της υπονόμευση- σ' ένα άλλο τόμο. Ότι ο Σανχούρχο έμελλε να χαθεί σ' ένα αεροπορικό δυστύχημα στο δρόμο για την Ισπανία, αφήνοντας τον Φράνκο διοικητή σε ολόκληρη τη στρατιωτική ανταρσία· ότι ο πόλεμος στη χερσόνησο θα γινόταν αναπόσπαστα συνδεδεμένος με την πολιτική της Ευρωπαϊκής εξουσίας, ότι η Ισπανία θα υπέμενε τρία βασανιστικά χρόνια αλληλοεξοντωτικής σύγκρουσης -όλα αυτά τα γεγονότα ανήκουν στις συμβατικές ιστορίες του Ισπανικού εμφυλίου πολέμου.

Χωρίς να μπαίνουμε σε μια συζήτηση αυτή την ώρα για τις αναρχικές κολεκτίβες και τα πειράματα εργατικού ελέγχου στη βιομηχανία τα οποία αναπτύχθηκαν στο τελευταίο μισό του 1936, πρέπει να προσπαθήσουμε να εκτιμήσουμε το νόημα των γεγονότων που εξιστορούνται σ' αυτόν τον τόμο\*. Ποια ήταν η θέση του Ισπανικού αναρχικού κινήματος στην ευρύτερη ιστορία του προλεταριακού σοσιαλισμού; Ποιες ήταν οι πιθανότητες του -και τα όρια του; Είναι τα οργανωτικά σχήματα που αναπτύχθηκαν από τη CNT και τη FAI σχετικά με τα ριζοσπαστικά κινήματα της εποχής μας; Σήμερα, πολύ μετά την καταστροφή του Ισπανικού αναρχικού κινήματος από τον Φράνκο, αυτές οι ερωτήσεις παραμένουν. Το κίνημα μάς στοιχειώνει ακόμα -όχι μόνο σαν ένα ευγενές όνειρο ή ίσως μια τραγική ανάμνηση, αλλά και σαν μια γοητευτική δοκιμή της ελευθεριακής θεωρίας και πράξης.

Αν και ο Ισπανικός Αναρχισμός ήταν ουσιαστικά άγνωστος στους ριζοσπάστες του εξωτερικού κατά τη διάρκεια των «ηρωικών χρόνων» της ανάπτυξης του, θα μπορούσε να συζητηθεί με όλη τη σοβαρότητα ότι σημάδεψε τη μεγαλοπρεπέστερη άνθηση και, στην παράξενη διαλεκτική τέτοιων διαδικασιών, το οριστικό τέλος ενός αιώνα ιστορίας του προλεταριακού σοσιαλισμού. Η ανάδυση της εργατικής τάξης, συγκεκριμένα του παρισινού προλεταριάτου, ως μιας επαναστατικής δύναμης στα οδοφράγματα του Ιουνίου του 1848\*\* είχε αλλάξει ριζοσπαστικά το τοπίο της νεώτερης ριζοσπαστικής θεωρίας. Μέχρι εκείνο το γεγονός, οι κριτικές απόψεις πάνω στην κοινωνία είχαν σχηματιστεί από την ιδέα μιας ευρείας λαϊκής σύγκρουσης ανάμεσα σε μια περιχαρακωμένη μειοψηφία καταπιεστών και μια κυριαρχούμενη μάζα καταπιεσμένων. Οι ριζοσπάστες γενικά συνελάμβαναν αυτά τα δύο αντίθετα τμήματα της κοινωνίας με πολύ άσχημα καθορισμένους όρους. Κάτω από τον όρο «ο λαός» (le peuple) συνήθως εννοούσαν μια ευρεία εκλογική περιφέρεια στην οποία πολύ ποικιλόχρωμα, αργότερα ιστορικά εχθρικά κοινωνικά στρώματα όπως τεχνίτες, βιομηχανικοί εργάτες, αγρότες, επαγγελματίες, μικροέμποροι και απασχολούμενοι σε μικρές βιοτεχνικές εγκαταστάσεις, καταπιέζονταν από κοινού από μονάρχες, αριστοκράτες, και από τους πιο εύρωστους παράγοντες των εμπορικών, οικονομικών και βιομηχανικών τάξεων. Συνεπώς, ο «λαός» ήταν ενωμένος περισσότερο από τα κοινωνικά στοιχεία στα οποία αντιτίθονταν πάρα από μια αυθεντική κοινότητα μοιρασμένων οικονομικών ενδιαφερόντων.

Στα πρώτα χρόνια της μεγάλης Γαλλικής Επανάστασης του 1789, ο «λαός» (peuple) ουσιαστικά ήταν ένας συνασπισμός παρά μια τάξη. Καθώς η επανάσταση ξεδιπλωνόταν, αυτός ο συνασπισμός άρχισε να αποσυντίθεται. Υψηλά ουτοπιστικά ιδανικά βασισμένα στην ελευθερία και την ισότητα δεν μπορούσαν να καταπιέζουν τους ανταγωνισμούς των τεχνιτών με τους μέχρι πρότινος εμπόρους συμμάχους τους ή των βιομηχανικών εργατών με τους εργοδότες τους. Ούτε επαρκούσαν αυτά τα ιδανικά για να κατευνάσουν τους κοντόφθαλμους τοπικισμούς της αγροτιάς και τις εγωιστικές φιλοδοξίες παραγωγής των επαγγελματιών. Ο «εθνισμός», ο «πατριωτισμός» και οι δημοκρατικές

\*Όπως αναφέρεται παραπάνω, το δοκίμιο αυτό αποτελεί το τελευταίο κεφάλαιο του βιβλίου του Bookchin για τους Ισπανούς αναρχικούς, στο οποίο αναφέρονται τα εν λόγω γεγονότα. Για αυτό δεν υπάρχουν εδώ.

\*\* «Οι αξιώσεις του παρισινού προλεταριάτου (Σ.Τ.Μ. για ισότητα, δημοκρατία στη βάση, κλπ.) είναι ουτοπιστικά κοιμηφέζαλα που πρέπει να πάρουν ένα τέλος». Αυτή ήταν η δήλωση της Συντακτικής συνέλευσης της 15<sup>ης</sup> Μάη 1848 στο Παρίσι, συνέλευσης που σηματοδότησε το πέρας από την αστική μοναρχία του Λουδοβίκου Φιλίππου στην αστική δημοκρατία των προνομιάζων του χρήματος. Στη δήλωση αυτή το παρισινό προλεταριάτο απάντησε με την εξέγερση τον Ιούνιο του 1848, η οποία προδόθηκε από τους μικροαστούς, τους δημοκράτες, κτλ., και συνετρίβει από το στρατό με χιλιάδες νεκρούς και εξόριστους.

αξίες που περιέχονταν στην έννοια της «πολιτείας» απέκρυπταν τους όλο και πιο ευρείς ανταγωνισμούς και τα αποκλίνοντα ενδιαφέροντα που συνυπήρχαν μέσα στη λεγόμενη «Τρίτη Τάξη» - ένας όρος, αξίζει να σημειωθεί, που αρχικά ήταν δανεικός από το φεουδαλισμό με σκοπό να πολεμήσει το φεουδαλισμό.

Ο ξεσηκωμός του παρισινού προλεταριάτου του Ιούνη του 1848 αντικατέστησε το λαϊκό αγώνα με τον ταξικό αγώνα, σκορπίζοντας την παραδοσιακή γοητεία του «λαού», του «έθνους» και του «πολίτη». Τώρα ήταν φανερό ότι οι λαϊκοί συνασπισμοί ενάντια στις προβιομηχανικές ελίτ ενσωμάτωναν εχθρικές τάξεις. Ένας «επιστημονικός σοσιαλισμός», απογυμνωμένος από οποιοδήποτε ηθικό περιεχόμενο, άρχισε να αντικαθιστά τον ηθικά φορτισμένο λαϊκό και ουτοπικό σοσιαλισμό που είχε γεννηθεί απ' τα τελευταία χρόνια της μεγάλης Γαλλικής Επανάστασης και μετά. Η «υπεραξία» ήταν ένα κέρδος μοναδικό στην προέλευσή του: η μπουρζουαζία το αποκτούσε όχι με το βίαιο σφετερισμό της επιπλέον εργασίας και των ιδίων των εργατών, αλλά από την φαινομενικά δίκαιη συναλλαγή της εργατικής δύναμης με τους μισθούς στην ανοιχτή αγορά. Οι εργάτες δεν ήταν πια σκλάβοι ή δουλοπάροικοι, ήταν νομικά «ελεύθεροι» και στο εξής αντιπροσώπευαν μια καταπιεσμένη τάξη χωρίς προηγούμενο.

Στερημένοι από τις βιομηχανικές ανέσεις τις οποίες ιδιοποιούνταν οι μπουρζουάδες, ήταν ελεύθεροι να εργαστούν ή, βέβαια, να λιμοκτονούν. Η «Ελευθερία», καθώς γίνονταν μια πολιτική πραγματικότητα, είχε καταστεί ακόμα περισσότερο ένα οικονομικό αποκύημα της φαντασίας. Με την απλά και μόνο κατοχή των βιομηχανικών μέσων, που ήταν πολύ μεγάλα για ν' ανήκουν στο κομμάτι των εργαλείων των παραδοσιακών τεχνιτών, η μπουρζουαζία (η ίδια μια μοναδική ιστορική τάξη) είχε αναδυθεί στην επιφάνεια, και μόνο με τη δουλειά των εργατών στην ελεύθερη αγορά, αυτή η τάξη ήταν ικανή να παγιδεύσει το προλεταριάτο σ' ένα κουβάρι υποταγής, αλλοτρίωσης και εκμετάλλευσης.

Όλοι στην κοινωνία ήταν «ελεύθεροι» και «ίσοι», αλήθεια, και αυτή η «ελευθερία» να οικειοποιείσαι περιουσία χωρίς περιορισμούς και η «ασότητα» μιας δίκαιης ανταλλαγής εργατικής δύναμης για μισθούς απέκρυπτε τη σκλαβιά των εργατών στα κεφάλαια σαν μια αναπόφευκτη διαδικασία.

Η «ελεύθερη αγορά» επίσης καθιστούσε αναπόφευκτη τη ριζοσπαστικοποίηση του προλεταριάτου. Ο συνεχιζόμενος συναγωνισμός ανάμεσα στους «ελεύθερους παραγωγούς», που ο καθένας ζητούσε να πάρει ένα αυξανόμενο μερίδιο της αγοράς, περιλάμβανε μια χωρίς έλεος διαδικασία περικοπών και συσσώρευσης του κεφαλαίου, που οδηγούσε σε γενικές μειώσεις των μισθών της εργατικής τάξης. Τελικά, η εργατική τάξη θα γινόταν τόσο εξαθλιωμένη που θα οδηγούνταν στην κοινωνική επανάσταση.

Ο Μαρξ δεν έδωσε πίστη στην ιδέα ότι το προλεταριάτο θα εξεγείρονταν κάτω από την παρόρμηση υψηλών ιδανικών. «Όταν οι σοσιαλιστές συγγραφείς αποδίδουν αυτό τον ιστορικό επαναστατικό ρόλο στο προλεταριάτο», παρατηρεί, «δεν είναι επειδή θεωρούν ότι οι προλετάριοι είναι θεοί. Μάλλον το αντίθετο. Αφού η αφηρημένη έννοια όλης της ανθρωπότητας εκκληρώνεται πρακτικά στο πλήρως ανεπτυγμένο προλεταριάτο, (ή έμφραση δικιά μου -Μ.Β.) αφού όλες οι συνθήκες ζωής του προλεταριάτου περιλάβουν όλες τις συνθήκες ζωής της κοινωνίας σήμερα, αφού ο άνθρωπος έχει χάσει τον εαυτό του μέσα στο προλεταριάτο, και επιπλέον όχι μόνο έχει αποκτήσει θεωρητική συνείδηση αυτής της απόλλειας, αλλά και την έχει αποκτήσει μέσα από επείγουσα, απροκάλυπτη πια, απόλυτα επιτακτική ανάγκη -αυτό που πρακτικά εκφοράζεται ως... αναγκαιότητα- οδηγείται απευθείας στην εξέγερση ενάντια σ' αυτήν την απανθρωπιά. Όλ' αυτά δεν περνούν μάταια από το άτεγκτο, αλλά σκληραγωγικό σχολείο του μόγθου. Το ερώτημα δεν είναι τι αυτός ή εκείνος ο προλετάριος, ή ακόμα όλο το προλεταριάτο θεωρεί αυτή τη στιγμή ως σκοπό του. Το ερώτημα είναι τι είναι το προλεταριάτο, και τι, κατά συνέπεια το είναι του θα αναγκαστεί να κάνει.»

Σύμφωνα μ' αυτά, ο σοσιαλισμός γίνεται «επιστημονικός» και αναπτύσσεται σαν η επιστήμη του «προλεταριακού σοσιαλισμού» εξαιτίας του τι «θα αναγκαστεί να κάνει» το προλεταριάτο, όχι επειδή αποτελείται από «θεούς». Ο Μαρξ, ακόμα παραπέρα, αποδίδει αυτή την επαναστατική λειτουργία στο «πλήρως ανεπτυγμένο» προλεταριάτο, όχι στους declassé αγρότες που είχαν απομακρυνθεί απ' τη γη τους ή εξαθλιωμένους τεχνίτες, τα κοινωνικά στρώματα με τα οποία η καπιταλιστική τάξη θα

χειριζόταν τα εργοστάσια και τους μύλους της βιομηχανικής κοινωνίας. Αν δεν εξανάγκαζαν ολοφάνερα τα γεγονότα τον Μαρξ να παραδεχτεί τα ριζοσπαστικά χαρακτηριστικά και την εξεγερτική αστάθεια αυτών των declassé στοιχείων, αυτός θεωρούσε γενικά αυτές τις κοινωνικές τάξεις σαν τα alte scheisse (παλιά βρωμιά), που υπήρχε ακόμα από την εποχή που ο βιομηχανικός καπιταλισμός έπαιρνε μορφή. Οι ελπίδες του «προλεταριακού σοσιαλισμού» βρίσκονται πρώτιστα στο «πλήρως ανεπτυγμένο» προλεταριάτο της νεότερης βιομηχανίας, «μια τάξη ολόένα αυξανόμενη σε αριθμό και πειθαρχημένη, ενωμένη, οργανωμένη από τον ίδιο τον μηχανισμό της καπιταλιστικής διαδικασίας». («προτσές» - Σ.τ.μ.)

Ο προλεταριακός σοσιαλισμός, τελικά, προοριζόταν να απομυθοποιήσει την ιδέα του «λαού», με τη μορφή μιας ομοιογενούς επαναστατικής μάζας και να δείξει ότι πιστεύω όπως «ελευθερία» και «ασότητα» ήταν αδιαχώριστα από τις υλικές συνθήκες της κοινωνικής ζωής. Επιπλέον, μέσα σ' αυτή τη διαδικασία απομυθοποίησης, ο Μαρξισμός γέννησε έναν αριθμό από πολύ παραπλανητικούς μύθους οι οποίοι επρόκειτο να δείξουν τα όρια του ίδιου του προλεταριακού σοσιαλισμού.

Τα οδοφράγματα του Ιούνη του 1848 είχαν επανδρωθεί στην πραγματικότητα όχι από ένα βιομηχανικό προλεταριάτο «πειθαρχημένο, ενωμένο, και οργανωμένο από το προτσές της καπιταλιστικής παραγωγής», αλλά από τεχνίτες, ανθρώπους που εργάζονταν στο σπίτι και χειρωνάκτες κάθε είδους, αχθοφόρους, άνεργους φτωχούς από τα προάστια και τους αγρούς, ακόμα και ταβερνιάρηδες, σερβιτόρους και ιεροδούλες -εν συντομία τους απόκληρους της γαλλικής κοινωνίας, τους οποίους οι κυρίαρχες τάξεις συνήθιζαν να ονομάζουν canaille (παλιάνθρωπους). Αυτά τα ίδια στοιχεία, σχεδόν ένα τέταρτο του αιώνα αργότερα, θα επάνδρωναν τα οδοφράγματα της Παρισινής κομμούνας. Ήταν ακριβώς η εκβιομηχάνιση της Γαλλίας μετά την Κομμούνα -και μ' αυτή τη διαδικασία, η ανάδυση ενός «πλήρως ανεπτυγμένου» προλεταριάτου «πειθαρχημένου, ενωμένου και οργανωμένου από το προτσές της καπιταλιστικής παραγωγής»- που τελικά επρόκειτο να κάνει να σιωπήσει the «crowing» of the «Red Cock»\* που είχε συγκαλέσει την Ευρώπη σε επανάσταση κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα. Στην πραγματικότητα τα ίδια θα μπορούσαν να ειπωθούν και για το Ρώσικο προλεταριάτο το 1917, που τόσο γρήγορα είχε στρατολογηθεί από την ύπαιθρο ώστε ήταν οτιδήποτε εκτός από μια «πλήρως ανεπτυγμένη» εργατική τάξη. Οι μεγάλες προλεταριακές εξεγέρσεις που φαίνεται να είχαν χάρισει τόσο δυναμική υποστήριξη στην ιδέα του προλεταριακού σοσιαλισμού ξεκινούσαν πρωτίστως από κοινωνικά στρώματα που δεν ζούσαν αποκλειστικά ούτε σε βιομηχανικές ούτε σε μικρές -κοινοτικές κοινωνίες αλλά μέσα στην ένταση και το ηλεκτρισμένο πεδίο και των δυο.

Ο προλεταριακός σοσιαλισμός έγινε μια επαναστατική δύναμη σχεδόν για ένα αιώνα όχι γιατί ένα καλοοργανωμένο, συγκροτημένο προλεταριάτο είχε αναδυθεί από το βιομηχανικό σύστημα, αλλά ακριβώς εξαιτίας της διαδικασίας προλεταριοποίησης. Αποστερημένοι αγρότες και τεχνίτες απομακρύνονταν από ένα αποσυντιθέμενο προβιομηχανικό τρόπο ζωής και έπεφταν σ' ένα τυποποιημένο, απάνθρωπο και εκμηχανισμένο αστικό και βιομηχανικό περιβάλλον. Ούτε το χωριό και το μικρό κατάστημα ως τέτοια, ούτε και η βιομηχανία τους προδιέθεσαν για το πιο τολμηρό είδος κοινωνικής δράσης, μάλλον ορμώνταν απ' την αποσύνθεση των πρώτων και το σοκ της τελευταίας.

Εξασχρημένοι σε σημείο αποκοτιάς, declassé στο πνεύμα και συχνά στην πραγματικότητα, έγιναν οι οπαδοί της Παρισινής Κομμούνας, των σοβιέτ του Πέτρογκραντ (Πετρούπολη) και της CNT στη Βαρκελώνη. Η «ημι-ανεπτυγμένη» ποιότητα του προλεταριάτου, δηλ. οι πρώην αγρότες και τεχνίτες ή ίσως μια γενιά διωγμένη απ' αυτά τα κοινωνικά στάνταρς, απέδωσε μια υστάθεια, μια ανυποταξία και τολμηρότητα που το βιομηχανικό σύστημα και η εργοστασιακή ιεραρχία επρόκειτο να μειώσει στους απογόνους τους - το προλεταριάτο των δεκαετιών του 1940 και 1950, μια τάξη που δεν γνώρισε άλλο από το βιομηχανικό σύστημα. Γι' αυτή την τάξη, δεν θα υπήρχαν εντάσεις ανάμεσα στην

\* (Σ. τ. μ.) : « Η λαλιά του κόκκινου πετεινού». Παρ' όλο το ψάξιμο δεν στάθηκε δυνατών να ορισθεί συγκεκριμένα τι θέλει να πει εδώ ο συγγραφέας, καθ' όσον η φράση αυτή φαίνεται μάλλον ότι παραπέμπει σε κάποια γνωστή ιστορική φράση παρά σε κάποιο γλωσσικό ιδιοματισμό. Υποθέτουμε ότι, μιας και ο πετεινός είναι γνωστό γαλλικό σύμβολο - εθνικό ή λαϊκό - «η λαλιά του κόκκινου πετεινού» πιθανόν να σημαίνει το κάλεσμα του εξεγερμένου λαού για επανάσταση.

πόλη και την ύπαιθρο, την ανομία της πόλης και αίσθηση των μοιρασμένων ευθυνών μιας μικρής κοινότητας, τους τυποποιημένους ρυθμούς του εργοστασίου και τους φυσιολογικούς ρυθμούς της υπαίθρου. Τα προτάγματα του προλεταριάτου σ' αυτή τη νεότερη εποχή διαμορφώθηκαν γύρω από την εγκυρότητα του εργοστασίου σαν μιας αρένας παραγωγικής δραστηριότητας, γύρω από την εργοστασιακή ιεραρχία σαν σύστημα τεχνοκρατικής εξουσίας και γύρω από τη γραφειοκρατία των συνδικάτων ως δομών ταξικής διοίκησης.

Η εποχή του προλεταριακού σοσιαλισμού έφτασε στο τέλος της σε μια βήμα προς βήμα διαδικασία, κατά την οποία το «πλήρως αναπτυγμένο», υποτίθεται «πρωτόγονο» προλεταριάτο έγινε «πλήρως αναπτυγμένο», «ώριμο» -με δυο λόγια, πλήρως προλεταριοποιημένο. Πραγματικά, το προλεταριάτο έγινε ψυχολογικά και πνευματικά μέρος του κοινωνικού συστήματος το οποίο, σύμφωνα με τον Μαρξιστικό κανόνα ήταν προορισμένο να ανατρέψει. Ο προλεταριακός σοσιαλισμός, χωρίς αυτό να μας εκπλήσσει, έγινε ένα θεσμοποιημένο κίνημα για την κινητοποίηση της εργασίας, πολύ οικονομίστικο στους στόχους του, παγιώθηκε σε εργατικά όμματα που εξέφραζαν έναν πραγματιστικό φιλελευθερισμό, ως εκ τούτου αμβλύνοντας τη διανοητική δεκτικότητα της εργατικής τάξης στα επαναστατικά ιδανικά. Τελικά, το πιο καταστροφικό απ' όλα, συγχωνεύτηκε με την εγγενή ιστορική τάση του καπιταλισμού προς τον οικονομικό σχεδιασμό, τον συγκεντρωτικό πολιτικό και βιομηχανικό έλεγχο, την ιεραρχική ρύθμιση και την οικονομική εθνικοποίηση. Το σοσιαλιστικό ιδανικό της ελευθερίας, απογυμνωμένο από το ηθικό του περιεχόμενο εξ αιτίας του «επιστημονικού σοσιαλισμού» και επιβαρημένο με τις πραγματιστικές θεωρήσεις του κεντρικού σχεδιασμού και της οικονομικής εθνικοποίησης, έγινε απλά και μόνο ένας ιδεολογικός μηχανισμός για την κινητοποίηση της λαϊκής υποστήριξης γύρω από τον κρατικό καπιταλισμό.

Μακάρι ο Ισπανικός Αναρχισμός, εξαιτίας του στοιχείου του χρόνου, να μην μοιραζόταν την ιστορική μοίρα του προλεταριακού σοσιαλισμού. Στην πραγματικότητα, θα μπορούσε κάλλιστα να 'χει προχωρήσει στο τελευταίο βήμα της ανάπτυξης του επαναστατικού προλεταριακού σοσιαλισμού προτού το πεπρωμένο του τελευταίου ως μιας παραλλαγής της κρατικοκαπιταλιστικής ιδεολογίας γίνει έκδηλο. Όπως και να 'χει, η ελευθεριακή επανάσταση του Ιουλίου του 1936 φάνηκε να συγκεντρώσε στον εαυτό της πολλά από τα ευγενή στοιχεία που είχαν μόνο μερικώς αναπτυχθεί σε πρωτύστες εξεγέρσεις του εργατικού κινήματος.

Τον Ιούλιο του 1936, η CNT και η FAI ήταν επαρκώς ανεξάρτητες ως οργανώσεις του εργατικού κινήματος, βέβαια σε σύγκριση με τους σοσιαλιστές και το POUM, έτσι ώστε έκαναν την Βαρκελώνη την πιο επαναστατική πόλη στην Ισπανία. Καμιά άλλη ευρεία αστική περιοχή δεν πέτυχε τους κοινωνικούς στόχους του επαναστατικού συνδικαλισμού τόσο πολύ, δεν κολλεκτιβοποίησε την βιομηχανία τόσο αποφασιστικά, δεν υιοθέτησε μορφές διαχείρισης της γης τόσο εκτεταμένα όσο η Βαρκελώνη και τα περίχωρα της. Η περιγραφή του Όργουελ σ' αυτή τη φάση είναι ακόμα μεθυστική: στις πλατείες και στις λεωφόρους οι μαυροκόκκινες σημαίες, ο οπλισμένος λαός, τα συνθήματα, τα επαναστατικά τραγούδια που σ' έκαναν να σκιρτάς, ο τυρωτόδης ενθουσιασμός της δημιουργίας ενός νέου κόσμου, η λαμπρή ελπίδα και ο εμπνευσμένος ηρωισμός.

Πάντως τα όρια αυτής της ανάπτυξης γίνονται οδυνηρά εμφανή αν κάποιος ρωτήσει: θα μπορούσε να υπάρξει εκεί μια Αναρχική κοινωνία ακόμα κι αν οι στρατιωτοί συντρίβονταν στα 1936; Φανερά, ελάχιστοι σοβαροί αναρχικοί θεωρητικοί φαίνεται να 'χουν πιστέψει κάτι τέτοιο. Μια μικτή οικονομία, να -παρ' όλο που είναι δύσκολο να προβλέψει κανείς πόσο θα μπορούσε να 'χει αντιταθεί η επαναστατική θέρμη των ασεβικών κομμουνιστικών κολεκτιβων στους πειρασμούς και τις απαιτήσεις μιας συνυπάρχουσας οικονομίας της αγοράς. Αν μια κομμουνιστική επανάσταση θα μπορούσε να ξεσπάσει σε μια μη αναπτυγμένη βιομηχανικά χώρα -στην πραγματικότητα, αν μια τέτοια επανάσταση θα μπορούσε να έχει ακόμα και να πετύχει προσωρινά κάτω από συνθήκες ζωής που απαιτούν υλική επάρκεια- δεν έχει γίνει ποτέ θέμα διαμάχης ανάμεσα στον Μαρξ και στους αναρχικούς. Αν μια τέτοια επανάσταση θα μπορούσε να εγκαθιδρύσει μια κομμουνιστική κοινωνία μόνιμα, είναι ένα άλλο θέμα. Σε μια εργασία με τίτλο «Μετά την Επανάσταση», που γράφτηκε λίγο πριν τη στρατιωτική ανταρσία και συζητήθηκε ευρέως μέσα στους κόλπους του Ισπανικού αναρχικού κινήματος, ο διακεκριμένος αναρχικός

θεωρητικός Diego Abad de Santillan επιδεικνύει μια δεινή συνειδητοποίηση της σημασίας αυτού του προβλήματος: «Είμαστε γνώστες του γεγονότος ότι ο βαθμός της οικονομικής ανάπτυξης και οι υλικές συνθήκες ζωής επηρεάζουν έντονα την ανθρώπινη ψυχολογία. Αντιμέτωπο με τη λιμοκτονία, το άτομο γίνεται εγωιστικό, με την αφθονία μπορεί να γίνει γενναϊόδωρο, φιλικό και κοινωνικό. Όλες οι περίοδοι στέρησης και φτώχεια παράγουν κτηνώδια, ηθική οπισθοδρόμηση και ένα σκληρό αγώνα όλων εναντίον όλων για τον επιούσιο. Συνεπώς, είναι ξεκάθαρο ότι τα οικονομικά επηρεάζουν σοβαρά την πνευματική ζωή του ατόμου και τις κοινωνικές του σχέσεις. Γι' αυτό ακριβώς στοχεύουμε να εδραιώσουμε τις καλύτερες δυνατές οικονομικές συνθήκες, οι οποίες θα ενεργήσουν ως εγγύηση ίσων και σταθερών σχέσεων ανάμεσα στους ανθρώπους. Δεν θα πάσουμε να είμαστε αναρχικοί, όντας με άδειο στομάχι, αλλά δεν μας αρέσει κιόλας να 'χουμε άδειο στομάχι».

Το πρόβλημα της υλικής σπάνης δεν είναι απλά και μόνο ότι «ο άνθρωπος που σκάβει το λάκκο του ανθρώπου είναι λύκος και δεν μπορεί ποτέ να γίνει αληθινός αδερφός αν δεν έχει υλική ασφάλεια», αλλά ίσως ότι είναι πιο σημαντικό το γεγονός πως με υλική ασφάλεια και αφθονία, οι άνθρωπινες υπάρξεις μπορούν επίσης να ανακαλύψουν τι ΔΕΝ χρειάζονται. Δεν αναφέρομαι μόνο σε υλικές αλλά και σε πνευματικές -κυρίως ανταγωνισμό, χρήματα, ακόμα και συμβόλαια και κοινωνικούς θεσμούς που εξασφαλίζουν ανστηρά συστήματα αμοιβαιότητας βασισμένα σε ισοτιμίες.\* Χωρίς να καθοδηγείται πια από την υλική ανασφάλεια, χωρίς να 'ναι πια δημιούργημα κτηνώδους αναγκαιότητας, το άτομο μπορεί να προχωρήσει από το βασίλειο της ισότητας και της δικαιοσύνης στο ακόμα υψηλότερο ηθικό βασίλειο της ελευθερίας στο οποίο οι άνθρωποι εργάζονται στο καλύτερο των δυνατοτήτων τους και παίρνουν σύμφωνα με τις ανάγκες τους. Τελικά, σε μια οικονομία αφθονίας που μπορεί να εξασφαλίσει ένα μίνιμουμ μόχθο για τις προσωπικές ανάγκες, το άτομο μπορεί να αποκτήσει τον ελεύθερο χρόνο για αυτοκαλλιέργεια και πλήρη συμμετοχή στην απευθείας διεύθυνση της κοινωνικής ζωής.

Ο Ισπανικός Αναρχισμός αποκάλυψε πόσο μακριά μπορούσε να πάει ο προλεταριακός σοσιαλισμός προς ένα ιδανικό ελευθερίας βασισμένο μόνο σε ηθικές προτάσεις. Δεδομένου ενός ευμενούς συνδυασμού γεγονότων, ένα επαναστατικό κίνημα εργατών και αγροτών κατέστη πραγματικά ικανό να κάνει μια ελευθεριακή επανάσταση, να κολεκτιβοποιήσει τη βιομηχανία, και να δημιουργήσει ιστορικά κάποιες χωρίς προηγούμενο δυνατότητες για διεύθυνση των εργοστασίων και της γης απ' αυτούς που τα δούλευαν. Πραγματικά, η επαναστατική πράξη της συντριβής της στρατιωτικής ανταρσίας σε πόλεις -κλειδιά της Ισπανίας, της ανάληψης άμεσου ελέγχου της οικονομίας, ακόμα και κάτω από την πίεση εξωτερικών γεγονότων, επέδρασε σαν μια ισχυρή πνευματική παρόρμηση αφ' εαυτής δικαιωμένη, αλλάζοντας υπολογίσιμα τις στάσεις και τις απόψεις και του λιγότερο στρατευμένου τομέα των καταπιεσμένων. Έτσι ο προλεταριακός σοσιαλισμός έσπρωξε την ισπανική κοινωνία πέρα από οποιουδήποτε υλικά περιοριστικούς φραγμούς σε ένα ουτοπικό πείραμα εκπληκτικών αναλογιών -σε ότι, ο Burnett Bolloten έχει κατάλληλα περιγράψει ως «μια βαθιά κοινωνική επανάσταση ... πιο βαθιά από κάποιες απόψεις κι από την μπολσεβίκικη επανάσταση στα πρώτα της στάδια ...». Όχι μόνο οι εργάτες εδραίωσαν τον έλεγχο πάνω στη βιομηχανία και οι αγρότες σχημάτισαν ελεύθερες κολεκτίβες στη γη, αλλά και σε πολλές περιπτώσεις το χρήμα καταργήθηκε και οι πιο ριζοσπαστικοί κομμουνιστικοί κανόνες αντικατέστησαν τις αστικές αντιλήψεις για τη δουλειά, τη διανομή και τη διαχείριση.

Αλλά, τι θα συνέβαινε όταν η καθημερινή ζωή άρχιζε να νιώθει το «τσιμπημα» της οικονομικής ανάγκης -των υλικών προβλημάτων που επέβαλε όχι μόνο ο εμφύλιος πόλεμος αλλά και η ισχύη τεχνολογική βάση της Ισπανίας; «Ο Κομμουνισμός θα 'ναι το αποτέλεσμα της αφθονίας», είχε προειδοποιήσει ο Santillan την άνοιξη του 1936 «χωρίς την οποία θα πυρμαίνεται μόνο ένα ιδανικό». Θα μπορούσε η επαναστατική ολόγια της CNT και της FAI να υπερβεί τα εμπόδια της σπάνης και της υλικής ζήτησης στις βασικές ανάγκες της ζωής, εμπόδια που είχαν περιορίσει την επέλαση των προηγούμενων επαναστάσεων; Μπορούσε η αλληλοβοήθεια και η προλεταριακή πρωτοβουλία να επιζήσει της ολισθήσης προς τον εγωισμό και την γραφειοκρατικοποίηση; Οι απαντήσεις σ' αυτές τις

*\*(Σ.τ.μ.) Προφανώς ο συγγραφέας αποδίδει εδώ, στον όρο αυτό, το οικονομολογικό περιεχόμενο που παίρνει σε νομισματικές και άλλες ανταλλαγές.*

ερωτήσεις πρέπει να αναβληθούν για τον επόμενο τόμο, μαζί με ένα απολογισμό της επίδρασης που είχε η σταλινική αντεπανάσταση, ιδιαίτερα στις αναρχικές περιοχές της Ισπανίας.

Αλλά, αν η Ισπανική Επανάσταση έχει κάποιο νόημα για τους καιρούς μας, αυτό θα φανεί από το παράδοξο που αντιμετωπίζει το κλασικό δόγμα του προλεταριακού σοσιαλισμού και από το πόσο καθαρά θα το εξετάσουμε. Ο προλεταριακός σοσιαλισμός, ως δόγμα και ιστορικό κίνημα, είναι παγιδευμένος μέσα στις ίδιες του τις συλλογιστικές προτάσεις. Το να γίνουν οι εργάτες ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΕΣ ως τέτοιοι -σαν μια τάξη μισθωτών που δεν κατέχει μέσα παραγωγής και έχει εμπλακεί σ' ένα ανυποχώρητο αγώνα ενάντια σε μια τάξη καπιταλιστών ιδιοκτητών- προϋποθέτει υλικές ελλείψεις οι οποίες σε μεγάλο βαθμό εμποδίζουν το προλεταριάτο να ελέγξει και να οργανώσει άμεσα την κοινωνία. Οι υλικές ελλείψεις, αποτέλεσμα όχι μόνο της εκμετάλλευσης αλλά της ανεπαρκούς τεχνολογικής βάσης, αρνούνται στους εργάτες την υλική ασφάλεια και τον ελεύθερο χρόνο για να μετασχηματίσουν το σύνολο της κοινωνίας -τις οικονομικές, πολιτικές και πνευματικές συνθήκες ζωής.

Οι δεκαετίες σχέτικης ευημερίας που θα ακολουθούσαν την Ισπανική επανάσταση -δεκαετίες που ήταν αποτέλεσμα όχι μόνο του οικονομικού εξορθολογισμού και σχεδιασμού από πλευράς κρατικού καπιταλισμού αλλά και των εξαιρετικών τεχνολογικών επιτευγμάτων- αποκάλυψαν ότι το προλεταριάτο μπορούσε να απορροφηθεί στην αστική κοινωνία, ότι θα μπορούσε να προσαρμοστεί μάλλον παρά να επαναστατήσει. Οργανωμένο και πειθαρχημένο στο εργοστάσιο, μπορούσε στην πραγματικότητα να γίνει μια επέκταση της ζωής του εργοστασίου στην κοινωνική ζωή, ένα θύμα των στενών οικονομίστικων λειτουργιών του εργοστασίου και του συστήματος του της τυποποίησης και της ιεραρχίας. Δεν διατείνομαι εδώ ότι οποιαδήποτε κοινωνική επανάσταση των καιρών μας μπορεί να πραγματοποιηθεί χωρίς την ενεργό στήριξη του προλεταριάτου, αλλά μάλλον ότι κάθε τέτοια επανάσταση δεν μπορεί πλέον να αποδοθεί με όρους «προλεταριακής ηγεμονίας», της ηγεσίας της εργατικής τάξης. Μια κοινωνική επανάσταση, τουλάχιστον στις αναπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες του κόσμου, προϋποθέτει μια ευρεία δυσαρέσκεια όσον αφορά σε κάθε άποψη της καπιταλιστικής κοινωνίας: την ανομία και την εξουσιοκέντηση που υιοθετεί η αστική μεγαλούπολη, δυσαρέσκεια όσον αφορά στην ποιότητα της καθημερινής ζωής, τη συναίσθηση της κενότητας νοήματος μιας ζωής αφιερωμένης σε ανόητο μόχθο, μια οξεία συνείδηση της ιεραρχίας και κυριαρχίας σε όλες τις μορφές τους. Στην περίπτωση της ιεραρχίας και κυριαρχίας, μια απελευθερωμένη κοινωνία θα 'ταν αναμενόμενο να νιώσει την ανάγκη της κατάργησης όχι μόνο της ταξικής εξουσίας και της οικονομικής εκμετάλλευσης, αλλά και της κυριαρχίας του άντρα πάνω στη γυναίκα, των ηλικιωμένων πάνω στους νέους, της μιας εθνικής ομάδας πάνω στην άλλη. Εύκολα μπορεί κάποιος να απαρτιθίσει μια πληθώρα από τέτοια ευρύτερα ζητήματα κι αυτά υποσκελιίζουν όλο και περισσότερο, ακόμα και μέσα στην ίδια την εργατική τάξη, τα παραδοσιακά οικονομικά ζητήματα που ξεπήδησαν από τον αγώνα της μισθωτής εργασίας ενάντια στο κεφάλαιο. Τα παραδοσιακά ζητήματα του μεροκάματου, των ωρών και των συνθηκών εργασίας παραμένουν σίγουρα και ο παραδοσιακός αγώνας συνεχίζεται, αλλά έχουν χάσει την επαναστατική ώθηση που έδιναν. Η Ιστορία τα έχει μετατρέψει σε προβλήματα ρουτίνας, σε διαπραγματεύσεις που μεσολαβούνται από κατεστημένους μηχανισμούς και θεσμούς που λειτουργούν εξ ολοκλήρου μέσα στο σύστημα.

Η σταθερή διάβρωση του κινήματος των συνδικάτων και των εργατικών κομμάτων από θεσμούς με μεγαλύτερη κοινωνική οπτική σε μια «αφοσιωμένη αντιπολίτευση» μέσα στο εργοστάσιο, το γραφείο και το κράτος είναι ίσως το πιο κρυφάλο στοιχείο αυτού του εκφυλισμού. Τα μεγαλύτερα προβλήματα της κατάργησης της ιεραρχίας και της κυριαρχίας, της επίτευξης μιας πνευματικά ικανοποιητικής καθημερινής ζωής, της αντικατάστασης του ανόητου μόχθου από μια εργασία με νόημα, της πραγματώσης του ελεύθερου χρόνου για την αυτοδιεύθυνση μιας αληθινά αλληλέγγυης ανθρώπινης κοινότητας - όλες αυτές οι ολόένα πιο επιτακτικές απαιτήσεις δεν έχουν προκύψει από μια προοπτική απλά και μόνο επιβίωσης σε μια οικονομία με πενήτριά μέσα, αλλά μάλλον μέσα από ολόκληρο τον κοινωνικό σχηματισμό. Απορρέουν από μια βασανιστική τάση, το πρόβλημα των νέων τεχνολογικών προόδων, ανάμεσα στην άχρηστη σπάνη απ' τη μια πλευρά και την υπόσχεση του ελεύθερου χρόνου και της ικανοποίησης των βασικών ανθρώπινων αναγκών από την άλλη. Αυτή την τάση την αισθάνεται ένας πολύ ευρύτερος κύκλος ανθρώπων σε σχέση με το βιομηχανικό προλεταριάτο. Την αισθάνονται οι



φοιτητές, οι επαγγελματίες, οι μικροϊδιοκτήτες, οι λεγόμενοι «υπαλληλικοί» εργάτες, οι εργαζόμενοι των κυβερνητικών υπηρεσιών, declassé στοιχεία, ακόμα και τομείς της αστικής τάξης της κοινωνίας που ποτέ δεν θεωρήθηκαν σοβαρά σαν επαναστατική δύναμη μέσα στο πλαίσιο του προλεταριακού σοσιαλισμού.

Αυτή η τάση δεν επικεντρώνει μόνο στα οικονομικά προβλήματα αλλά και στα πνευματικά. Τρέφει μια μοναδική προσκόλληση όχι τόσο στο «σοσιαλισμό», με τους πολύ συγκεντρωτικούς κρατικούς θεσμούς και την ιεραρχικά οργανωμένη γραφειοκρατική δομή του, όσο στο όραμα μιας μη-ιεραρχικής, ελευθεριακής κοινωνίας (που συχνά αποδίδεται απλοϊκά με τον όρο «σοσιαλισμός») στην οποία οι άνθρωποι σε ελεύθερες κοινότητες διαχειρίζονται τα κοινωνικά προβλήματα στη βάση της άμεσης δημοκρατίας και διατηρούν πλήρη έλεγχο πάνω στην καθημερινή τους ζωή.

Η ιδιοφυής δύναμη του Ισπανικού Αναρχισμού απορρέει από την ικανότητα του να συγχωνεύει τα ενδιαφέροντα του παραδοσιακού προλεταριακού σοσιαλισμού με ευρύτερες και πιο σύγχρονες βλέψεις. Κρίνοντας ένα αξιοσημείωτο επίτευγμα του Ισπανικού αναρχικού κινήματος, την «ομάδα συγγένειας», ο Santillian «κατά λάθος αποκαλύπτει την μοναδικότητά του». Ακόμη περισσότερο, φανερώνει τη σύγκρουση ανάμεσα στην παράδοση και στο όνειρο που υπήρχε στον Ισπανικό Αναρχισμό στα 1930. «Πιστεύουμε ότι υπάρχει μια μικρή σύγχυση σε κάποιους ελευθεριακούς κύκλους σχετικά με την κοινωνική ευθυμία, την ομάδα συγγένειας και την οικονομική λειτουργία» προειδοποιεί. «Εικόνες ευτυχισμένων και χαρούμενων τόπων\* ή ελεύθερων κομμούνων έλαβαν χώρα στη φαντασία των ποιητών του παρελθόντος, για το μέλλον όμως, οι συνθήκες φαίνονται αρκετά διαφορετικές. Στο εργοστάσιο δεν αναζητάμε την «συγγένεια» της φιλίας αλλά της δουλειάς. Δεν είναι μια συγγένεια χαρακτήρα -εκτός απ' αυτή που τίθεται στη βάση της επαγγελματικής ικανότητας και της ποιότητας δουλειάς- η οποία είναι η βάση για την ευθυμία στο εργοστάσιο». Αυτά είναι αυστηρά λόγια. Προέρχονται από το λεξιλόγιο της σπάνης, της ηθικής της δουλειάς, του μόχθου, και των Ιβηρικών πορτυριανικών ηθών. Θα είχαν ειπωθεί σαν σοβαρά ρεαλιστικές εντολές των αρχηγών του Ισπανικού σοσιαλιστικού κόμματος. Αντανακλούν τη σκληρή πραγματικότητα του προλεταριακού σοσιαλισμού του 1930, όχι τις ευαισθησίες του «μέλλοντος».

Αλλά το γεγονός ότι ο Santillian συνιστά στους συντρόφους του την άνοιξη του 1936 να απορρίψουν την «κοινωνική ευθυμία» στη διαδικασία της δουλειάς, να παραμερίσουν την ομάδα συγγένειας στην παραγωγική δραστηριότητα σαν μια αρχαϊκή όψη «ευτυχισμένων και χαρούμενων τόπων», αποκαλύπτει τη χιμαιρική μορφή με την οποία έβλεπαν αυτές τις ομάδες στην πραγματικότητα πολλοί Ισπανοί αναρχικοί. Αν εμείς σήμερα διακρίνουμε ολοένα και περισσότερο την ανάγκη να μετατρέψουμε τη δουλειά σε γιορτή, αν κατευθύνουμε τους εαυτούς μας σε μια νέα αίσθηση δυνατότητας που είναι έμφυτη στη διαδικασία της δουλειάς, καλά θα κάναμε να αναγνωρίζαμε ότι αυτό γίνεται μόνο και μόνο εξαιτίας των τεχνολογικών ευκαιριών που έχουν δημιουργηθεί στους δικούς μας καιρούς.

Ο προλεταριακός σοσιαλισμός στα 1930 είχε να κάνει το εργοστάσιο όχι μόνο το επίκεντρο της κοινωνικής αλλαγής αλλά και την πραγματική αρχή του σοσιαλιστικού πνεύματος. Σ' ένα κόσμο υλικής σπάνης και μόχθου, αυτή η αρχή δεν επέτρεπε παρά ελάχιστη «κοινωνική ευθυμία». Ο Santillian σφάλει προκαταρκτικά από μια άποψη: δεν μιλάει για το «μέλλον», αλλά για το «παρόν», ένα «παρόν» του οποίου οι αξίες θα προορίζονταν να υποστούν μεγάλο μετασηματισμό στις δεκαετίες που είναι μπροστά. Αφουσιωμένοι αναρχικός μιας συγκεκριμένης ιστορικής εποχής, αποκαλύπτει όλους τους περιορισμούς της ακόμα κι όταν προσπαθεί πρακτικά να διαγράψει τη μελλοντική τροχιά της. Παρ' ότι μπορεί να ήταν σωστός όσον αφορά στην εποχή του, αυτή ήταν μια εποχή που πολύ δύσκολα θα μπορούσε να αποφέρει μια κοινωνία «ευτυχισμένων και χαρούμενων τόπων» στους οποίους τα μέσα της ζωής θα ήταν ελεύθερα διαθέσιμα σε όλους και η δουλειά θα γινόταν σύμφωνα με τις επιθυμίες και τις δυνατότητες του καθένα.

Πως συνέβη τότε οι Ισπανοί αναρχικοί στα 1930 να σχηματίσουν τέτοιες εικόνες «κοινωνικής ευθυμίας», ομάδες συγγένειας και «ευτυχισμένους τόπους»; Σ' αυτό τουλάχιστον ο Santillian, ακόμα κι

\* (Σ. τ. μ.) Αποδίδεται έτσι το «happy Arcadias» του συγγραφέα, εφ' όσον «Arcadia» (Αρκαδία) είναι ένας τόπος γεμάτος αρμονία, γαλήνη κι ευθυμία, σύμφωνα με την μυθολογία.

αν φέρνει τις αντιρρήσεις του, ανταποκρίνεται στον τόπο και το χρόνο του κινήματος του. Οι Ισπανοί αναρχικοί που πέτυχαν να φτιάξουν αυτές τις εικόνες ευτυχίας κι ευθυμίας, ήταν, πραγματικά, ποιητές του παρελθόντος. Είχαν διαμορφώσει τα όνειρα τους από την «κοινωνική ευθυμία» των *pueblos\** τους, από την προβιομηχανική κουλτούρα και την πνευματική κληρονομιά τους. Για να χρησιμοποιήσουμε τους δικούς μας όρους, στα όνειρα τους οι Ισπανοί αναρχικοί διαιώνισαν μια αίσθηση συνέχειας με ένα «πρωτόγονο κομμουνισμό» του παρελθόντος, τον οποίο αναμφίβολα εξιδανίκευαν μέσα στο πλαίσιο των ισπανικών συνθηκών. Κι ακόμα αυτός ο κομμουνισμός, παρά τον «πρωτογονισμό» του, κατείχε περισσότερα στοιχεία του περίπλοκου κομμουνισμού του μέλλοντος σε σχέση με τον εργοστασιακό σοσιαλισμό του εργατικού κινήματος. Δεν θα 'πρεπε να ξεχνάμε ότι οι «ευτυχημένοι τόποι» και οι «ελεύθερες κομμούνες» που οι Ισπανοί αναρχικοί είχαν δανειστεί από τις εικόνες του παρελθόντος ήταν συχνά όχι λιγότερο σκληρές από τις εικόνες που είχε ο Santillian για το εργοστάσιο. Συνελάμβαναν επίσης τις όμορφες αυτές εικόνες με πολύ πουριτανικούς όρους. Πίστευαν στον «ελεύθερο έρωτα» επειδή πίστευαν στην ελευθερία της συντροφικότητας χωρίς πολιτικές ή θρησκευτικές δεσμεύσεις, αλλά απέφευγαν την ελεύθερη σεξουαλικότητα. Οραματίζονταν την ευθυμία στο χώρο της δουλειάς, αλλά θαύμαζαν τη σκληρή δουλειά και σχεδόν γιόρταζαν για την καλή της ποιότητα. Στην «ευτυχή και χαρούμενη» κοινωνία τους δεν θα μπορούσαν να υπάρχουν «δικαιώματα χωρίς υποχρεώσεις, υποχρεώσεις χωρίς δικαιώματα». Παρ' ότι αυτά τα χαρακτηριστικά προσδίδουν μια πνευματική, ηθική, και εύθυμη διάσταση στον προλεταριακό σοσιαλισμό του εργοστασίου, είναι ένας σοσιαλισμός που δεν χιτίζεται λιγότερο γύρω από τη σπάνη, την άρνηση και τον μόχθο σε σχέση μ' αυτόν του Santillian.

Ο Santillian απλά και μόνο προσπάθησε να τους υπενθυμίσει τις αντιθέσεις που ελλόχευαν στο όραμα τους, καθώς δεν θα μπορούσαν να υπάρξουν «χαρούμενοι κι ευτυχημένοι τόποι», εκτός κι αν στη γη έρεαν άφθονα το γάλα και το μέλι. Αν η παραδεισιακή ποίηση στην οποία αναφέρεται ο Santillian έχει πιθανότητες πραγματοποιήσής της σήμερα, η πουριτανική «ευτυχισμένη και χαρούμενη κοινωνία» των Ισπανών αναρχικών δεν ήταν λιγότερο μια χίμαιρα, ένα ιδανικό, από την αυστηρότερη χίμαιρα του Santillian για μια μελλοντική ελευθεριακή κοινωνία βασισμένη στη «συγγένεια της δουλειάς».

Παρά ταύτα οι Ισπανοί αναρχικοί άφησαν πίσω τους μια χειροπιαστή πραγματικότητα που έχει υπολογίσιμη σχέση με τον κοινωνικό ριζοσπαστισμό σήμερα. Τα «ηρωικά χρόνια» του κινήματος τους, 1868-1936, σηματοδεύτηκαν από μια γοητευτική πρόοδο στον πειραματισμό πάνω στις οργανωτικές μορφές, στις τεχνικές λήψης αποφάσεων, τις προσωπικές αξίες, τους επιμορφωτικούς σκοπούς και τις μεθόδους αγώνα. Από τις μέρες της Διεθνούς της Σοσιαλδημοκρατικής συμμαχίας σ' αυτές της CNT και της FAI, οι Ισπανοί αναρχικοί όλων των τάσεων -κολεκτιβιστές, συνδικαλιστές, κομμουνιστές- είχαν δημιουργήσει μια εκπληκτική υποκουλτούρα μέσα στην ισπανική κοινωνία η οποία υπέθαλψε τεράστια ελευθερία δράσης από τα τοπικά συνδικάτα και τις ομάδες συγγένειας. Αν η ισπανική πολιτική σφαίρα είχε αρνηθεί στον μεμονωμένο και εργάτη την πλήρη συμμετοχή στη διεύθυνση των κοινωνικών υποθέσεων, το αναρχικό κίνημα έθρεψε τη συμμετοχή αυτή. Πολύ πιο σημαντική από τις επεισοδιακές επαναστατικές εξεγέρσεις, τις ατομικές απόπειρες ή τις παράτολμες ενέργειες μικρών κύκλων συντρόφων όπως οι *Solidarios\*\**, ήταν η ικανότητα των Ισπανών αναρχικών να συνδέουν μεταξύ τους ανεξάρτητες ομάδες (ενωμένες τόσο από την «κοινωνική ευθυμία» τους όσο και από τις απόψεις τους) σε ενμειγθείς, συνεκτικές οργανώσεις, να τις συντονίζουν σε αποτελεσματικές κοινωνικές δυνάμεις όταν εμφανίζονταν διάφορες κρίσεις, και να αναπτύσσουν ένα αυθορμητισμό που συνδύαζε τα πιο αξιόλογα χαρακτηριστικά πειθαρχημένης ομάδας με την ατομική πρωτοβουλία.

Απ' αυτή τη ζύμωση αναδύθηκε μια οργανική κοινότητα και μια αίσθηση αλληλοβοήθειας που δεν είχε όμοιο σε κανένα εργατικό κίνημα εκείνης της εποχής. Πραγματικά, περισσότερο σημαντικό ως θέμα μελέτης από τις εργατικές επιτροπές και τις αγροτικές κολεκτίβες που θα ακολουθούσαν την επανάσταση του Ιούλη του 1936, ήταν το κίνημα που δημιούργησε το υπόβαθρο για τις ελευθεριακές κοινωνικές δομές -το ίδιο το Ισπανικό αναρχικό κίνημα.

\**Pueblo* : το παραδοσιακό ισπανικό χωριό, η κοινότητα.

\*\*«*Αλληλέγγυοι*» -έτσι ονομάστηκε η δεύτερη ομάδα συγγένειας που συμμετείχε ο *Durruti* με τον

## ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Θα πρέπει να καταδειχτεί ότι η «χειρωνακτική δύναμη» των εργατών χαρακτηριζόταν από την ικανότητα τους τόσο να ανταποκρίνονται στις ανάγκες επιβίωσης, όσο και να παράγουν «επιπλέον εργασία» σε σχέση μ' αυτήν που απαιτούνταν για την συντήρηση και αναπαραγωγή της εργατικής τάξης. Η «εργατική δύναμη» ήταν επίσης ένα μοναδικό εμπόρευμα: μπορούσε να αναπληρωθεί όχι μόνο για να στηρίξει τον εργάτη και την οικογένειά του/της (αφού τα μεροκάματα τα έβλεπαν ως «δίκαιη ανταλλαγή» στην αγορά εργασίας, σ' αυτό το επίπεδο), αλλά και για να δώσει στον καπιταλιστή «υπεραξία» και «κέρδος». Μια «δίκαιη ανταλλαγή», πάντως, προϋπόθετε ότι η «εργατική δύναμη θα γινόταν αντιληπτή ως εμπόρευμα -ένα προϊόν, όπως και ήταν, για να πουληθεί και να αγοραστεί στην αγορά όπως ένα χειροποίητο εμπόρευμα- όχι σαν το βαρύ καθήκον ενός σκλάβου ή δουλοπάροικου απέναντι σ' ένα καταπιεστικό αφεντικό. Ο Μαρξ θεωρούσε αυτή την έννοια της «εργατικής δύναμης» σαν μια από τις πιο ζωτικές συνεισφορές του στην πολιτική οικονομία, και, θα μπορούσε κάποιος να προσθέσει, σαν τον ακρογωνιαίο λίθο του «επιστημονικού σοσιαλισμού».

2. Οι τελευταίες δύο σειρές αυτού του παραθέματος ήταν πολύ σημαντικές. Αυτές οι σειρές και άλλες τέτοιες στα γραπτά του Μαρξ, θα προμήθηναν την ορθολογική βάση στα Μαρξιστικά κόμματα και στα ένοπλα τμήματά τους για να ασκήσουν την εξουσία τους πάνω, και ακόμα ενάντια στο προλεταριάτο. Ισχυριζόμενα μια βαθύτερη και πιο πληροφορημένη κατανόηση μιας κατάστασης από «ακόμα και το σύνολο του προλεταριάτου τη δεδομένη στιγμή», τα μαρξιστικά κόμματα προχώρησαν στη διάλυση τέτοιων επαναστατικών μορφών προλεταριακής οργάνωσης όπως οι εργοστασιακές επιτροπές, και τελικά συνέταξαν ολοκληρωτικά το προλεταριάτο στις «γραμμές» που έθετε η κομματική ηγεσία.

3. Προς το τέλος της ζωής του, ο Μαρξ στην πραγματικότητα έτεινε ν' αποδεχτεί την πιθανότητα ότι η Ευρωπαϊκή σοσιαλιστική επανάσταση θα ξεκινούσε από την βιομηχανικά καθυστερημένη Ρωσία παρά από τη Γαλλία ή τη Γερμανία. Στην αλληλογραφία του το 1881 με την Vera Zasulich, δέχεται την πιθανότητα ότι μια έγκαιρη επανάσταση στη Ρωσία θα έδινε τη δυνατότητα στο κολεκτιβιστικό αγροτικό χωριό ή *mir* να παρακάμψει την καπιταλιστική ανάπτυξη της Δύσης και «βαθμιαία να αποβάλλει τα πρωτόγονα χαρακτηριστικά του και να αναπτυχθεί ως η άμεση βάση της συλλογικής παραγωγής σε εθνική κλίμακα». Για μια ενδιαφέρουσα συζήτηση πάνω σ' αυτή την αλληλογραφία, βλ. Martin Buber's «*Paths in Utopia*» (Boston : Beacon Press, pp. 90-94).

## ΣΧΕΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Ρούντολφ Ρόκερ -CNT/FAI, «Ο ισπανικός εμφύλιος πόλεμος», Εκδ. Ελεύθερος Τύπος.
2. Τζώρτζ Όργουελ, «Φόρος τιμής στην Καταλωνία», Εκδ. Ελεύθερος Τύπος.
3. Μάρρεϊ Μπούκτσιν, «Η ισπανική επανάσταση του 1936», Εκδ. Ελεύθερος Τύπος.
4. Λουγκουστίν Σούχ, «Κολεκτιβισμός και αυτοδιαχείριση στην Ισπανία 1936-39», Εκδ. Ελεύθερος Τύπος.
5. Χανς Μάγκνους Εντσεσμπέργκερ, «Το σύντομο καλοκαίρι της Αναρχίας», Εκδ. Οδυσσεύς.
6. Abel Paz, «Ταξίδι στο παρελθόν», Εκδ. Εφημερίδα ΑΛΦΑ.
7. Σαμ Ντόλγκοφ, «Αναρχικές Κολεκτίβες - η εργατική αυτοδιεύθυνση στην Ισπανική επανάσταση», Εκδ. Διεθνής Βιβλιοθήκη.
8. Βέρνον Ρίτσαρντς, «Διδάγματα από την ισπανική επανάσταση», Εκδ. Ελεύθερος Τύπος.
9. Έμμα Γκόλντμαν, «Το ισπανικό αναρχικό κίνημα», Εκδ. Άρδην.
10. Έμμα Γκόλντμαν, «Η νέα κοινωνία», Εκδ. Άρδην.
11. Χιου Τόμας, «Ιστορία του Ισπανικού εμφυλίου πολέμου» (2 τόμοι), Εκδ. Τολίδη.
12. Ανωνύμου, «Διαμαρτυρία ενόπιον των ελευθεριακών του παρόντος και του μέλλοντος για τους συμβιβασμούς του 1937», Εκδ. Ελεύθερος Τύπος.
13. Μ. Άκελσπεργκ, Τ. Κάπλαν, Λ. Ουΐλιξ, «Οι γυναίκες στην ισπανική επανάσταση», Εκδ. Αυτόνομη Γυναικεία Εκδοτική Ομάδα.

Η μετάφραση αυτή είναι το τελευταίο κεφάλαιο του βιβλίου του Murray Bookchin "Ισπανοί αναρχικοί: Τα ηρωικά χρόνια 1868-1939".